

ACC. NR. 627.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Blekinge Upptecknat av: Anna Hallenberg

Härad: Adress: Hallarum, Jemjöslätt

Socken: Berättat av

Uppteckningsår: 1924. Född år i

1

Uppteckningen rör Lillnisse.

Lillnisse ser ut som en skata. Läger sig på bröstet och halsen att människan ej kan andas, endast stö-
nande ljud höres. Den ansatte är vaken men kan inget göra att
befria sig förrän hanav en annan blir ropad vid namn. Då kan han
få se honom springa över golvet.

Botemedel: När man på kvällen klär av sig,
skall man stryka med fingret mellan tårna och lukta på det.

kol.

Uppsat. Anna Hallenberg 1924
627

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

Maran.

Maran liknar en katt, rider på hästryggen om nätterna. En mÄrr var alldeles genomsvett varje morgon drängen kom i stallet en lång tid, men då tog han och spikade upp en lie och spikade upp över märren, då maran försvann.

Randala, R.

Uppf. av Aron Hallenberg
1924

627

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3

Varulven.

I Åby, Randala socken bodde en gammal trollgubbe, som brukade biträda vid förlossningar. Föddes en pojke, fick han springa varulv. Varulvarna sprang på vem som helst, sparkade och rev. Ett par, man och hustru, voro en dag ute och körde hö. Rätt som de gick där, sade gubben till gumman: "Bliv inte rädd nu, slå får du men inte sticka." Så försvann han in i backen. I ett nu blev gumman så ansatt av något osynligt väsen, som höll på att förstöra henne. Hon stack slutligen med grepen. Strax efter kom gubben tillbaka och hade då av gummans röda kjoltyg emellan tänderna. "Vad har du gjort?" sa gumman. Efter de orden var han av med konsten att uppträda som varulv.

Gasten.

En stor lång karl, vitklädd. Två drängar mötte honom en kväll på Heljerums slätt. Då bara den ene av dem fick se honom, tog han den andre i armen och slet honom undan gästen, vilken han annars gått emot. "Vad är det?" frågade drängen. "Jo, ingenting." Det var nämligen farligt att gå emot eller säga något till gästar, ty då blev man "Gastakramad". Två personer, husbonde och dräng, körde en morgon till staden, då de fingo se gästen. "Se", sa drängen, "sådana ben han har så långa, se så stor han är!" - "Tyst!" sa bonden. Från den stunden vart drängen aldrig frisk.

En bonde, som gick hem från sitt arbete en skogsväg, fick gästen i sällskap. För att slippa honom tog han en genväg över ett gärde, ty gästen gick endast vägar, men då

han åter kom fram på vägen, var gästen före honom och hängde på en grind. Bonden gick ändå igenom men fick en duktig örfil. Ett vanligt ordstäv: "Akta dig för att bli gastakramad."

Skogssnuvan.

Ett litet nätt, fint fruntimmer. Anders Mattson och hans pojke hade varit i marken efter ved. Pojken satt på skjutsen. Anders Mattson gick bredvid. Då kom skogssnuvan fram och räckte Anders Mattsson handen och sa: "Godda, Anders Mattsson!" Hon var iskall om handen. "Vad i Jesu namn är du för en?" sa Anders Mattsson. Genast försvann hon, men varje dag, när Anders Mattson kom åt det hållet, stod hon på berget och skrek: "Anders Mattsson, Anders Mattsson!"

Bergtagen.

Det troddes, att trollen bytte bort barnen.
Ett barn hemma i Dragda, som ~~h~~^{ej} dog för så länge sedan, ansågs
vara av trollen förbytt, därför att det låg i vaggan hela sitt
liv utan att växa eller kunna tala. En kvinna, som har sitt lilla
nyfödda barn inne, är ute för att rensa potatis. Då får hon se ett
fruntimmer komma emot henne på andra sidan om den förbiflytande
bäcken. Ropar på den som rensar: "Hjälp mig över!" - "Gå själv!"
svarar hon. "Nej, du måste ta mig i hand." Då springer hon av åkern
in till sitt barn, rädd för att det ska bli bortrövat.

Förgöra folk, la'ut för folk.

En deg gjordes ihop och lades på ett ställe, där man visste, den skulle gå, som det var ämnat åt. Den blev sjuk för det mesta, lam och oförmögen till att arbeta. Det hände att någon annan än det "utlagda" var ämnat för, fick det och hade då samma verkan, men kunde botas i det att den, som "lagt ut" tog det igen. En gubbe, som ännu lever "la ut för" en släkting, han var arg på. Olyckligtvis fick ett fosterbarn (släkting) i samma familj det i stället. Gubben, som tyckte synd om barnet, som blev lamt "tog det igen". För att rädda sig för sådant skall man hära lite jord och stål på sig. Jorden, en handfull, skall man själv hämta på kyrkogården, sedan solen gått ned och icke tala till någon eller möta någon på vägen.

Spågubbar och kloka.

Spågubbar och "kloka" fanns det rätt många
här förr.

En bonde hade blivit av med en kopparkitteln. Han gick till den kloke gubben. Den kloke lovade ta fram kitteln, om bonden ville gå till kyrkogården och samla upp några ben sedan solen gått ned och ingen möta och bära till sitt hem. "Då ska jag komma dit och koka dem. Under tiden, som benen koka, ska kitteln bäras hem." - "Nehej", sa bonden, "då får de ha kitteln."

Villappaskotet,

skotet, en bultad med värk. Botades vanligen med skott. Personen skulle sitta på en jordfast sten å en som kunde "skjuta" sköt över honom. Konan var laddad med en sorts sten, vettastenar. Skottet avlossades i medvind o på en fri plats, att ingen annan skull träffas av detsamma, vilken då fick "skotet"! De kunde även skjuta den sjuke utan att han var närvarande. En riksdagsman jag talade vid i söndags fick villapaskotet i knäet o måste ändå resa till Ronneby. Hans svärmor ville, att han skulle låta skjuta sig. Den, som kunde skjuta, var inte hemma, varför han fick resa. Kommen till brunnsvägen försvann värken. Samma timme, som värken försvann, hade karlen skjutit.

Skotet botades även med trampning. Även detta är upplevelse av f.d. Riksdagsman Larsson i Säby. Personen

lades över en tröskel och en som fått tvillingar trampade på, det sjuka stället.

Ett annat sätt är att skjuta över djur.
3 Kruthögar lades på lagårdströskeln, tändes så eld på den ena, så att alla ska fatta eld. I detta omnämnda fall lyckades det ej för gumman, förrän hon fick svärja. Då gick det och sjukdomen var försvunnen.

Gate Färdig kunde bota genom att offra
Reifsepelles lelja lever o. bota med samma konst, fastän
det numera antagligen ej användes. Gate Färdig kallas till den
sjuke, skrapar något av vigselringen o. håller i lite vatten, som
den sjuke ska smaka på. Prosten Elmlund i Randala i Jemjö för-
bjöd på sin tid det sättet att bota men enligt sägnen blev tvungen
att själv anlita det.

Bota vårtor.

Med en fläsksvål, som ska vara stulen, smörjes vårtorna o svålen lägges under en jordfast sten. När svålen ruttnat, äro vårtorna borta.

Kasta ärter i brunnen. Räkna vårtorna, ta så många ärter som vårtor o kasta dem i brunnen o säja: "När dessa ärter ruttna upp ska mina vårtor försvinna. Tvunget är att hinna in under tak, inna ärterna sjunka.

627

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

14

Fallandesjuka.

Kasta säd på fallandesjuka. Då den sjuke får anfall, tar någon, som aldrig förr sett "slaget" näven full med säd 3 ggr. o säger "så många korn, som här är, så många år måste du vara av med slaget."

Tydor.

Trampar man på en spindel, blir man
puckelryggig.

Äter man upp den första blåsippet man
hittar, hittar man många blommor för sommaren.

Katten sitter på dörrtiljan o. tvättar
sig, kommer långväga, kärkommet främmande.

Trampar man på dörrtröskeln, när man går in
in i ett hus, ansågs man vara förfärligt högfärdig.

Åkerbruksredskapen.

Åkerbruksredskapen voro mycket primitiva rätt långt fram. Kyrkoherde Tornberg hitförde den första plogen, som fick länge gå på lån. Det första tröskverket hitkom på 1860-talet o. ägdes av lantbrukare Per Petersson i Hallarum. Det drogs av 2 par oxar, fick även gå på lån. Förut tröskades med slaga. Den utfördes på kvällarna, men så var belysningen så osäker, att det uppkom rätt ofta eldsvåda, varför slagtröskning försiggick på morgnarna. "Tröska ofte" började redan vid 2-3 tiden på morgonen, höll på till dager, då det var frukost. Man tröskade mera på de timmarna, än man gjorde hela dagen, ty på dagen slant man så gärna undan.

Maten

var ganska enkel. I regel potatis 3 ggr om dan. Frukost: potater, sill, fläsk o. "doppa", doppaplåten ställdes på en för ändamålet avsedd järnring på bordet, mjölken hälldes i ett fat o. ställdes på bordet med var sin träskål uti, så drack man till maten. Middagsmaten varierade. Ärtor o. fläsk, potatis o. fläsk el. sill ofta so, silleso, fiskaso, kroppkakor. Sillaso tillagades av råskalade potatis, som sattes på att koka, när den var nästan färdig silades den färska sillen o. "son" avreddes med vetemjöl. Kroppkakor tillagades av rå, riven potatis med fläsk uti. Även användes annat "sogel" såsom sill, ål. Det var en raritet. Kroppkakor användes ofta vid slutgillen. En tävlan om vem som kunde äta upp de flesta. Till merafton bjöds kaffe och smörgåsar, riktigt väl var det stinnkakor, potatiskaka e.d. Kvällsmat: potater o. sill eller fläsk men på senare tider gröt. En middagsrätt,

Skriv endast på denna sida!

627

som var vanlig, var välling, avredd risgrynsvälling med bröd o.
spickesill.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

18

Belysningen

var av enklaste slag. I början hade de endast en ljusbit, talg-
dank fastsatt på en bräda på båda sidor om en bräda att skydda
det för att blåsa ut. Den kunde naturligtvis inte bäras omkring.
Snart fann man på en sorts lyktor man kunde ta med sig. Den var
utav trä, men ännu inte glas. Riksdagsman Larsson minns, då de
togo någon hinna, när de slaktat, antagligen urinblåsan, o. svep-
te om lyktan. Ljuset kunde inte tränga igenom utan man hade en
tråd i ljuset fästad i taket på lyktan, när man då kom under tak
o. behövde se, drog man upp ljuset. Av dessa lyktor ordstävets: "
"Det lyser som en palt i en hornlykta." Var belysningen klen
ute, var den ännu sämre inne. Där hade man eldhärden så länge
den varade. Omkring denna fingo husets folk samlas, barnen låg
på golvet o. läste läxor, fruntimren spann, kardade, virkade etc.

Karlarna, som på den tiden arbetade även om kvällarna, "ketade" räfspinnar o.d. När eldhärden fullständigt slocknat tändes talgljus, som alltid stöptes till julen. På sätt som de här stöptes d.v.s. i en kärna eller kittel gjorde att de blevo grövre i den ena änden än den andra. Den grova ändan togs i bruk utomhus o. den fina, som lyste sämre, inomhus. Så tillkom oljelampor. En riksdagsman i Forssby ägde den första oljelampan här på orten. För det ansågs han förfärligt högfärdig.

Boningshuset

har aldrig här i östra Blekinge varit sammanbyggt med ladan.
Icke förty hände det ofta att pullorna fingo spatsera in i dag-
ligstugan o. sätta sig på de för dem uppsatta pinnarna. På morg-
narna sopades golvet o. nytt grus bars in.

Sådd.

All sådd, som bar frukt ovan jord, såsom
lin o. råg, såddes på "näen", men ärter, som bar frukt under jor-
den, såddes på nyet.

Linet

var en viktig odling. Jorden för linsådden skulle vara väl tillbredd. Man såde vanligen 2 skäppor linfrö. Linet myllades med åder. Den, som fick förtroendet att mylla linet, trakterades med två ägg till merafton, en raritet, som mycket sällan bjöds på. Så fick det vara i fred tills det var färdigt att rensas. Då bådös ihop några gummor, som tog "kasa för kasa för sig" o. plockade upp "lorten" i sina stora förklä o. bar bort eller hem den till kräken. Så fick det växa o. mogna, då det var tid att röska upp det. Det var inte värt att få hjälp med linet på den tiden. Om man i ett oförakt tog förbi någon, blev hon så arg o. sa: "Dög inte jag o.s.v." Under arbetet med linet var det alltid lite smått kalas. När kärvarna voro torra, kördes de in för att repas. Fröet skulle repas av linhalmen, då denna skulle åter ut för att

4/24

rötas. Rötningen var ett viktigt kapitel. Det skulle "breas" på helst naturlig äng, ej klöveräng, ty den växte över linet, ej för nära träd, ty löven föll ned på linhalmen o. följde med in. Följden blev, att det var svårt att torka det, då löv fatta fort eld o. då man även hade att raskera att "toet" tog eld. Hade man ej naturlig äng gick det med stubbåker. När det var rötat, vilket tog en tid av ungefär 3 veckor, samlades det ordentligt ihop o. bars åter in för att vänta tills man hade tid att torka o. bryta detsamma. Vi brytkalasen, brytgillena, som gick av stapeln efter friveckan, var ganska glada tillställningar, då pratades o. man åt o. drack, då bjöds även på extra kaffe med kaffegök. Då de kunde vara ända upp till 16 stycken förstås att stämningen var glad. Ej sällan slutade såväl brytgille som skättegille med grälmål o. ovänskap. Torkugen var vanligen en uppmurad fyrkant av gråsten, tvärs över lades ett galler o. ovanpå detta linhalmen, så eldades under med stora stubbar.

Man hade även bastuugn. Den kunde vara gemensam för en hel by, men som byalagen jämnt låg i grej med varandra övergick man till den enkla stenugen, som var så billig att var och en kunde åstadkomma den. Bastuugn var av trä. Då kunde mycket halm sättas in på en gång o. brytningen försiggick när som helst. Karlarna hjälpte alltid till att bryta, som var ett tungt arbete. Efter brytningen ha vi skäktningen o. därpå följande häcklingen. Vid skäktningen slår man ifrån det grövsta

Skriv endast på denna sida!

avfallet, skättfall, som användes till grövre saker såsom byxor till
karlarna, sarkaskonk(?) m.m. På häcklan repas topparevet ifrån
o. återstår det finaste tov="tå" garn, som användes till de finare
vävnaderna såsom duktyger, finare lakan, överdelar till dräkterna
m.m. Vid detta senare arbete var fruntimren ensam. Då pratades
det. Alla möjliga historier kommo fram. Då hade än en än en an-
nan blivit gastakramad om kvällen, då hon skulle gå hem.

25